

НАРОДНИ МУЗЕЈ • БЕОГРАД
СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО

НУМИЗМАТИЧАР

БЕОГРАД • 1980.

БР. 3

НАРОДНИ МУЗЕЈ — БЕОГРАД
СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО

НУМИЗМАТИЧАР

Бр. 3

БЕОГРАД 1980.

Војислав ЈОВАНОВИЋ

ОСТАВА СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА ИЗ ТЕТОВА

Увод

Највећи значај за нумизматичко-историјска проучавања имају оставе новца. Нажалост, научно обрађених и објављених остава, макар и са непотпуним подацима, је, за сада, мало. Налази, неупућени у прави значај остава као целина за научна проучавања, по правилу их растурају и тако несвесно наносе ненадокнадиву штету науци. Препродавци врше даља распарчавања остава па се тако уништава изузетно значајна документација о историјском развоју нашег народа.

Последњих неколико година радио сам на реконструкцији неколико тако растурених остава. Обилазио сам налазаче и у разговору с њима прикупљао податке о месту налаза, начину закопавања и броју нађених примерака. Стрпљивим пописивањем и мерењем примерака растурених код већег броја скупљача, успео сам да делимично или потпуно реконструиши неке од тих остава.

Овом приликом приказаћу своју реконструкцију оставе из Тетова и покушати, на основу утврђених чињеница да извучем закључке који бацају ново светло на неке важне нумизматичко-историјске проблеме.

Опис оставе

Земљорадник Шабан Исмаили из села Градац у Погошкој котлини, на 12 км од Тетова, копајући 1974. године булдожером темеље за своју кућу, сломио је земљани ћуп из кога се расуло преко 4.500 новчића.

Иако врло велика, остава је, преко низа препродаваца, за две до три године била потпуно распродана. Данас се налази рас-

турена у неколико десетина приватних збирки у земљи и у иностранству. Потпуну реконструкцију Тетовске оставе је немогуће извршити, али сматрам да сам прикупио довољно података на основу којих се може стећи приближна, представа о њеном саставу.

У остави је било око 95% венецијанских матапана (приближно 4.300 комада) и око 5% српских динара (приближно 225 комада). Од тог броја имао сам прилику да прегледам само непромада. брану групу од 309 матапана и 31 динара.

Састав и својства групе од 309 матапана дајем у табели бр. 1.

Ред. бр.	Дужд	Бр. ком.	%	Сред. теж. у гр.	очуваност	бр. сл.
1.	PIETRO ZIANI (1205—1229 год.)	21	6,79	2,10	претежно излизани	1 и 2
2.	IAKORO TIEPOLO (1229—1249 год.)	62	20,07	2,10	„	3 и 4
3.	MARINO MOROSINI (1249—1253 год.)	8	2,59	2,12	различита	5 и 6
4.	RANIERI ZENO (1253—1268 год.)	110	35,60	2,13	„	7 и 8
5.	LORENCO TIEPOLO (1268—1275 год.)	70	22,65	2,12	претежно нови	9 и 10
6.	IAKORO CONTARINI (1275—1280 год.)	38	12,30	2,16	нови	11 и 12
УКУПНО:		309	100,00	2,13		

Сви српски динари су са краљевим именом — Стефан, те припадају краљу Драгутину. На основу прегледаног узорка може се закључити да су приближно 2/3 (тј. око 150 комада) динари са заставом (сл. бр. 13—16), а 1/3 (тј. око 75 примерака) динари са крстом (сл. бр. 17—22).

Од укупно 31 примерка српских динара које сам прегледао, 21 припада врсти са заставом. Сви су од изванредно лепо гравираних калупа, одлично отковани и сачувани. По квалитету израде у потпуности се приближавају млетачком узору па у том погледу превазилазе како позније Драгутинове динаре (исте врсте), тако и Милутинове динаре са заставом. Сребро од кога су искованы је светло и сјајно, што указује на мали садржај примеса. Иако постоји неколико подваријанти, нарочито у погледу облика Христове браде, сви ови динари припадају истој варијанти са тзв. „веронским“ типом слова и имају исту ознаку — кружић поред

десне Христове ноге. Натпис на лицу гласи: STEFANV'-REX-S STEFANV'.

Велики број примерака је кован истим калупима. Најчешћи динар је карактеристичан по томе што су оштећена слова „STE“ на левој страни лица (сл. бр. 15 и 16). Величина свих примерака је врло уједначена (21 mm). Појединачна тежина је: 2,12; 2,16; 2,17; 2,17; 2,17; 2,18; 2,19; 2,19; 2,20; 2,20; 2,20; 2,21; 2,21; 2,21; 2,21; 2,22; 2,22; 2,24; 2,25 и 2,30 гр. а средња тежина је 2,20 гр.

Динари са заставом из Тетовске оставе представљају потпуну копију млетачких матапана и у најситнијим детаљима, изузев у натпису. Млетачком стандарду одговара и пречник динара (21 mm) док је тежина чак нешто већа (1%). С обзиром на велики углед који су матапани уживали у медитеранским земљама, таква емисиона политика се могла очекивати. Њен циљ је био осигурање пријема српских динара на истим тржиштима где се примао и венецијански матапан.¹

Калупи за крстате динаре су такође врло лепо израђени, али је новац мање брижљиво отковани и мање пажљиво сечени. На лицу имају натпис: STEFAN'—/R—E—X/—STEFAN'. Средња тежина 11 мерених примерака износи 2,142 гр., а њихова највећа величина је 21 mm. Међу њима се разликују две варијанте:

а) Прва варијанта (сл. бр. 17 и 18) је означена малим кружићем између Христових ногу. Интересантно је да је на четири, од укупно 9 примерака, накнадно „избрисан“ десни део хоризонталних кракова крста (на страни С. Стефана) (сл. бр. 19 и 20). Како су сви српски динари из ове оставе потпуно нови, вероватно је да је овакво њихово „дотерирање“ извршено још у ковници. Небрисани примерци имају тежину од 2,06; 2,13; 2,14; 2,15; и 2,17 гр. а „брисани“: 2,10; 2,15; 2,16 и 2,20 гр. Средња тежина свих примерака прве варијанте износи 2,14 г.

б) Друга варијанта се одликује тиме што на лицу динара, на Јеванђељу, у левој руци С. Стефана, нема украсног камења (сл. бр. 21 и 22) нити кружића између Христових ногу.

Од ове варијанте сам видeo два примерка са тежином од 2,11 и 2,20 гр.

Крстати динари краља Драгутина представљају ретку врсту од које је, пре појаве Тетовске оставе, било познато само 28 примерака.² Већина раније познатих примерака је такође изврсно очувана и потиче вероватно из, по саставу, врло сличне (необјављене) оставе из околине Битоља³.

Крстате динаре су, већ на први поглед, чак и неписмени људи могли доста лако разликовати од млетачких матапана. Како је

¹ Имитирање цењених новаца је било познато још из античких времена. Тако, на пример, Келти су имитирали тетрадрахме Филипа и Александра Македонског.

² С. Димитријевић: „Новчане емисије краља Драгутина, Владислава II и краља Милутина“, Старијар, 1976, књ. XXVII, стр. 127.

³ Према усменом саопштењу Рајка Сикимића.

матапан био опште признато платежно средство неколико деце-
нија пре тога, изгледа да су крстati динари тешко примани. Ве-
роватно је „дотеривање“ крстatiх динара рађено са циљем да
високи крст постане што више налик на заставу. Међутим, ни
та мера није била довољна, па се ускоро престало са њиховим ко-
вањем (вероватно пре Дежевског споразума). Интересантно је да
краљ Драгутин до краја живота (1316 год.) више није ковао крс-
тate динаре, иако је то чинио краљ Милутин.

Датирање налаза

Састав оставе из Тетова дозвољава да се изврши релативно прецизно одређивање времена њеног закопавања. Најмлађи венецијански матапани припадају дужду Јакобу Кантаринију (1275—1280 год.) Иако је владао релативно кратко, бројно присуство његовог новца (12.3%) и то на територији која је изван венецијанске власти и њеног непосредног утицаја, указује на то да је остава закопана на самом kraju његове владе или можда чак непосредно из тога. У прилог овога закључка иде и чиње-
ница да сав српски новац припада краљу Драгутину, што значи да је кован пре ступања на престо краља Милутина (1282. г.) Из-
гледа да би се закопавање остава могло повезати са заједничким походом краља Драгутина и Карла Анжујског против Византије — Михала VIII (новембар 1280. — април 1281. г.), односно са поразом Карлове војске и Драгутиновим повлачењем из Македоније (април 1281. г.).⁴

Како време закопавања оставе пада негде пред крај 1280. или почетком 1281. године, можемо бити сигурни да су обе Драгутинове врсте динара коване до тог периода. Судећи према нешто бољој и брижљивијој изради, већој просечној тежини (3%) и дужем натпису (два слова) вероватно је старија врста са заставом.

КОМЕ ВЛАДАРУ ПРИПАДАЈУ ДИНАРИ ТИПА МАТАПАНА СА НАТПИСОМ: VROSIUS — REX — S STEFAN

Оставе српског средњовековног новца типа матапана са именима српских краљева: СТЕФАН и УРОШ (Верона, Добриште, Постање, Кариболо и др.) доста су бројне. Док динаре краља Стефана савремени нумизматичари додељују краљу Драгутину (1276—1316. г.), са динарима краља Уроша има много више по-тешкоћа. Једни их приписују краљу Урошу I (1242—1276. г.)⁵, а други, чије је мишљење преовладало, сматрају да су ту исту врсту динара ковали како краљ Урош I тако и краљ Урош II

⁴ С. Станојевић: Краљ Драгутин, стр. 7.

⁵ S. Ljubić: Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb 1875, Таб. IV, 8—17

Милутин (1282—1321. г.)⁶. Међутим, аутори овакве класификације нису били у стању, изузев неких варијанти⁷, да прецизно одреде који део таквих динара припада једном, а који другом владару.

Према аналогији са млетачким матапанима, који су у осталом заступљени са свим предходним дуждевима (табела I), при-динара како његовог савременика краља Милутина има и ходника краља Уроша I.

Тетовска остава је најстарија (1281. г.) до сада нађена остава са динарима типа матапана и истовремено прва из периода самосталне владе краља Драгутина (1276.—1282. г.). Супротно ономе што се могло очекивати, осим млетачких матапана и динара краља Драгутина, у остави није било динара краља Уроша I! Намеће се питање: како да међу 4.500 примерака, нема ни једног динара краља Уроша I, у налазу који је закопан непуних пет година после његовог одласка са власти (1276. г.)? Анализирају овом приликом две могућне претпоставке:

1) Остава се састоји само од новца кованог после свргавања са престола краља Уроша I, и

2) Краљ Урош I није ковао новац.

У прилог прве претпоставке говори чињеница да су сви динари краља Драгутина потпуно нови, иако је то нормално за динаре који не могу бити старији од четири године. Против ове предпоставке, међутим, говори чињеница да се у остави налазе и знатно старији матапани, ковани почев од 1205. године. Шта више, матапани Ј. Контаринија (1275—1280. г.) и Л. Тиепола (1268—1275. г.) су takoђе одлично очувани. Неки примерци матапана стари и 30—40 година су веома добро очувани.

У прилог друге претпоставке може се навести више аргумента:

- тежина динара типа матапана краља Уроша I,
- непостојање остава из времена краља Уроша I и
- историјски документи

а) Динари типа матапана са натписом VROSIVS/REX у свим познатим оставама имају знатно мању тежину од млетачког стандарда (2,178 гр.).

⁶ Р. Марић: *Студије из српске нумизматике*, Београд, 1956. год., стр. 31; С. Димитријевић: „Проблеми српске средњевековне нумизматике“, Историјски гласник, Београд, 1957, бр. 1—2, стр. 83.

⁷ Г. Чремошник: *Развој српског новчарства до краља Милутина*, Београд, 1933, стр. 30—31, за варијанту са тзв. „веронским“ типом слова, а Р. Марић, *Студије...*, стр. 32, за варијанту са крупним ознакама, су утврдили да припадају краљу Милутину.

На пример:

Остава	Број комада	Средња тежина
ВЕРОНА ⁸	22	2,12 гр.
КАРИБОЛО ⁹	202	2,00 гр.
ДОБРИШТЕ ¹⁰	255	1,90 гр.

Како је утврђено, на основу анализе Тетовске оставе, прве емисије динара краља Драгутина у потпуности су одговарале млечачком стандарду (а у погледу тежине, чак биле нешто изнад њега). Нормално би било очекивати да евентуални динари краља Уроша I буду исте такве тежине. Поготову што за све време владе Уроша I Млечани нису предузимали ништа против српског динара.

б) До данас није нађена ни једна остава са српским динарима закопана за време владе краља Уроша I (1243—1276. г.); најсупрот томе, све оставе са динарима са заставом и натписом VROSIVS су из периода владе Краља Уроша II Милутина (1282—1321. г.). Тетовска остава такође нема динара Краља Уроша I иако је закопана само неколико година после његовог свргнућа. Најстарији динари краља Уроша су нађени у Веронској остави (1283. г.). Чремошник је доказао да они припадају краљу Урошу II Милутину¹¹. Следи логична претпоставка: ако у две најстарије познате оставе са српским новцем (Тетово и Верона) закопане после смрти краља Уроша I нема његових динара, природно је да их неће бити ни у млађим оставама.

в) Пажљиво проучавајући дубровачке архиве, Г. Чремошник је утврдио да је најстарији званични помен српског новца од 29. 9. 1277. г. (око годину дана после почетка владе краља Драгутина). Наиме, тог датума дубровачки царински статут прописује да су од свих врста роба једино слободни од извозне царине „denarii grossi de Venecis et de Brescoa¹².

После 1277. год. бројни су помени српских динара како у дубровачким, тако и у которским, венецијанским и другим архивима.¹³

⁸ G. Gerola: „Numismatica serbo veneta i »Grossi di Brescova« di un ripostiglio Veroneze”, *Rassegna numismatica*, 1930, XXVII, № 4, p.

⁹ Q. Perini: „Il ripostiglio di Carribollo”, *Bollettino di Numismatica*, 1905, № 3, p. 37.

¹⁰ Р. Марић: *Студије...*, стр. 169—233.

¹¹ Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 30—31.

¹² Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 37.

¹³ Истина, у дубровачким архивама (приватни документи) постоји подatak да је године 1276. лети (непосредно пре доласка краља Драгутина на власт) Леонард Кокот вратио Обраду Лонгу 25 перпера „denarium grossorum de Brescoa“. Међутим, признаница у којој се то потврђује је накнадно издата (3. VII 1281. г.) па се на основу ње не може са сигурношћу утврдити да је 1276. г. кован новац у Бркову.

ПОЧЕТАК РЕДОВНОГ КОВАЊА СРПСКОГ НОВЦА

Новац краља Радослава (1228—1234. г.), кован у Расу према византијском узору¹⁴ представља такву епизоду у српском новчарству, која није оставила дубљег трага. Тек после дуже паузе настављено је ковање српског новца, овог пута према млетачком узору. Међутим, иако су многи научници овом проблему посветили велику пажњу, до данас није сигурно утврђено ни који је владар поново почeo да кује новац, ни када се то догодило.

Тако, на пример, Љубић¹⁵ и Чремошник¹⁶ сматрају да је са ковањем српских динара наставио већ Владислав I (1234—1243. г.). Већина, нарочито савремених нумизматичара, сматра да почетак редовног ковања динара треба приписати Урошу I (1243—1276. г.)¹⁷, мада се не могу сложити око тога у коме се периоду његове дуге владавине то догодило. Једино је Бруншмид,¹⁸ још 1903. године изнео мишљење да је српске динаре почeo да кује тек краљ Драгутин. Али, док већина оних аутора који сматрају да је до почетка ковања новца дошло раније, у прилог својој хипотези износе бројне „аргументе“, дотле је Бруншмид своје мишљење изнео без образложења у једној узгредној напомени.

У свом капиталном и до сада непревазиђеном, али данас застарелом делу *Опис југославенских новаца*, Љубић је краљу Урошу I доделио више врста динара¹⁹. Радовима доцнијих аутора је доказано да многе од тих врста није ковао краљ Урош I. Према савршеним мишљењима²⁰, краљу Урошу I се приписује само врста са заставом. Међутим, како би се на основу анализе Тетовске оставе могло закључити, ни ту врсту динара није ковао краљ Урош I, већ краљ Милутин. Следи даљи закључак: сасвим је могућно и то да краљ Урош I није уопште ковао новац! Или, другачије речено: нема засад правих доказа да је Урош I ковао новац!

Као што је наведено, први сигурни помен српског новца је из септембра 1277. год. Вероватно је почетком те године краљ Драгутин почeo да кује своју прву новчану врсту — динаре са заставом, а нешто касније и крстате динаре, који су нађени у остави из Тетова закопаној 1281. године.

¹⁴ М. Поповић: „Налази новца краља Стефана Радослава из утврђења Градина у Расу“, *Новопазарски зборник*, 1977, бр. 1.

¹⁵ С. Љубић: *Опис...*, стр. 35—37.

¹⁶ Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 71.

¹⁷ Љ. Ковачевић: *Дело*, 1894, књ. I, св. 2, стр. 648; *Наставник*, 1894, књ. V, св. 1—2, стр. 135; В. Сарија, *Numismatische Zeitschrift*, N. F., Bd. XX, Wien, 1927. S. 16; Р. Марић, *Студије...*, стр. 27; С. Димитријевић: „Проблеми...“, стр. 27; Љ. Недељковић: „Млетачка интервенција против рашког динара у XIII и XIV веку“, *Зборник Нар. музеја*, VI, Београд, MCMLXX, стр. 289.

¹⁸ J. Brunšmid: „Najstariji hrvatski novci“, *Vjesnik hrv. arh. društva*, 1903/4, св. VII, стр. 182.

¹⁹ С. Љубић: *Опис...*, стр. 418. Табеле: IV, бр. 1—24 и V, бр. 1—4.

²⁰ Р. Марић: *Студије...*, стр. 75; С. Димитријевић, „Проблеми...“, стр. 81—83.

МЛЕТАЧКЕ МЕРЕ ПРОТИВ СРПСКИХ ДИНАРА

Као што је познато, крајем XIII века млетачке власти су предузеле низ административних мера са намером да онемогуће употребу српских динара, како на територији под својом непосредном влашћу тако и на територијама под својим утицајем. О разлогима предузимања ових мера постоји више различитих па и противречних мишљења²¹. Ипак, искристалисало се гледиште да је узрок млетачким мерама сличност српских динара са заставом млетачким матапанима (што је имало за циљ обезбеђење њиховог пријема на истим тржиштима), а повод смањење њихове тежине испод млетачког стандарда (што је доводило у питање познату солидност млетачког матапана). Међутим, до данас је остало нејасно зашто је прва у низу мера млетачких власти предузета тек 3. V 1282. године²², иако је сигурно да је српски новац са заставом кован бар пет година раније, а према гледиштима која тврде да је још краљ Урош I почeo са ковањем српских динара и много пре тога датума?

Чињенице које нам пружа Тетовска остава омогућују логично и једноставно објашњење почетка млетачких интервенција. Као што је већ речено, први динари са заставом краља Драгутина представљају потпуну (успелу!) имитацију млетачких матапана, од којих се разликују само по натпису. У периоду до 1281. године њихова просечна тежина је једнака или чак нешто већа од млетачког стандарда (2,178 гр.)

Наговештај постепеног пада тежине српских динара се осећа већ код друге врсте (по редоследу издавања) динара краља Драгутина, код крстатах динара, чија просечна тежина у Тетовској остави износи 2,142 гр. Већ две године доцније (1283. г.), у доба закопавања Веронске оставе, средња тежина динара са заставом краља Драгутина износи 2,12 гр.²³ ($\sim 2,5\%$ мање од млетачког стандарда). Динари краља Милутина из Веронске оставе су нешто веће тежине. После тога, тежина српских динара још више опада. Тако на пр., у остави из Карабола²⁴, са почетка XIV века, динари краља Драгутина теже само 1,75 гр, а у остави из Добришта (нешто млађој) чак 1,41 гр.²⁵

На основу предходног излагања може се закључити да млетачке власти нису имале ништа против српске имитације њиховог матапана (динари са заставом) све док је био истог квалитета (период 1277—1282. г.). Изгледа да у време Дежевских споразума долази до пада тежине српских динара (Веронска остава), што је онда навело млетачке власти на прву интервенцију од 3. V 1282. год. Даљи пад тежине српског динара изазива нове интервенције.

²¹ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 146—147.

²² Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 40.

²³ G. Gerola: „Numismatica...“

²⁴ Q. Perini: „Il ripostiglio...“, р. 37.

ПРОСЕЧНА ТЕЖИНА ДИНАРА

Позната је чињеница да је тежина српских динара у средњем веку (са малим прекидима) стално опадала. Док је динар краља Драгутина, на почетку његове владе, био тежак 2,20 гр., динар града Призрена са kraja XIV века има само 0,43 гр.²⁵ Дакле, за око 120 година тежина српског динара је опала за 1,77 гр., или за 0,01475 гр. годишње. С обзиром на ову чињеницу, као један од критеријума при одређивању редоследа издавања појединачних врста динара, користи се и њихова просечна тежина.

Међутим, овај критериј може да се употреби само код оних врста које су емитоване кратко време, највише неколико година. Код врста са дужим периодом издавања, овај аргумент треба узимати са резервом, с обзиром да разлике у тежини у почетку и на крају могу да буду врло велике.

Као добар пример за ову тврдњу може да послужи динар са заставом краља Драгутина, који је имао најдужи век издавања (1277—1308. г.) у целој српској средњовековној нумизматици. Док 1281. г. (у Тетовској остави) ови динари имају просечну тежину од 2,20 гр., на почетку XIV века (остава у Караболу)²⁷, његова тежина износи само 1,75 гр. Зато се просечна тежина ове врсте од 1,79 гр. коју је нашао С. Димитријевић на основу мерења „78 исправних примерака“²⁸ не може узети као меродаван критеријум за одређивање редоследа ковања. По томе критеријуму, на пример, динар са заставом би био тек шеста од седам врста динара краља Драгутина, иако је сигурно, на основу Тетовске оставе, да је најстарија.²⁹

ПРВИ СРПСКИ КАЛУПАРИ³⁰

Динари са заставом и динари са крстом из Тетовске оставе, по својим стилским карактеристикама, доста међусобно разсе, ликују иако су кованы у истом временском периоду. Разлике се запажају како у стиловима и облицима слова, тако и у представама, посебно краља Драгутина. Док динари са заставом имају тзв. „веронска слова“³¹ и брадатог владара без крста на грудима, дотле крстати динари имају капитална слова и голобрадог властите крстати динари имају капитална слова и голобрадог влас-

²⁵ Р. Марић: *Студије...*, стр. 178—179.

²⁶ С. Димитријевић: „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, *Зборник радова о кнезу Лазару*, Београд, 1975, стр. 212.

²⁷ Q. Perini, „Il ripostiglio...“, р. 37.

²⁸ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 127.

²⁹ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 126—128.

³⁰ На значај анализе рада мајстора калупара за решавање неких проблема српске средњовековне нумизматике, пре свега редоследа ковања, врста, први је указао П. Прљинчевић („Прва Душанова царска емисија“, *Нумизматичар*, Београд, 1979, бр. 2).

³¹ Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 26—28.

дара са крстом на грудима. Упоређујући стилске и техничке карактеристике ове две новчане врсте, долазимо до закључка да су их радила два мајстора калупара. Како ти калупари представљају прве (колупаре) српски новац после прекида дужег од 40 година, зваћу их (условно) калупар број 1 (радио је динаре са заставом) и калупар број 2 (радио је динаре са крстом). Из чињенице да у Тетовском налазу нема примерака динара са заставом (који су искованы калупима калупара бр. 1), као ни динара са крстом, (који су искованы калупима калупара бр. 2), следи закључак да су већ нешто пре 1280. године могле постојати и две самосталне радионице у Бркову. У првој би били израђивани само динари са заставом, а у другој само динари са крстом.

Делатност прва два мајстора се може тражити и после 1282. године. Тако на пример, њих двојица су урадили све калупе за динаре из Веронске оставе. Калупар број 1 је израђивао све калупе за динаре са заставом, а калупар број 2 све калупе за динаре са крстом, и краља Драгутина и краља Милутина.³²

Захваљујући идентификацији мајстора калупара, уз помоћ досад познатих чињеница, може се утврдити и редослед ковања првих емисија краљева Драгутина и Милутина и најзад приближно време почетка и завршетка ковања сваке врсте.

Као што је већ показано, 1277. године је почела израда динара са засавом од стране калупара број 1. После Дежевског споразума, и промене власти, (1282. г.) овај калупар наставља израду динара са заставом овог пута са именом новог владара (VROSIUS). Динари са заставом краља Милутина су израђивани веома дуга (вероватно до 1308. године), али судећи по великој просечној тежини примерака карактеристичних за стил овога калупара, калупар број 1 је престао са радом десетак година после Дежевског споразума (око 1292. године).

Калупар број 2 је резао шест различитих врста динара. Прва његова врста, крстати динар је, почела да се израђује после динара са заставом, а престала у време закопавања Тетовске оставе. Дакле, рађена је приближно две године (1279—1280. г.). По престанку ковања крстатих динара, судећи по веома малом броју примерака нађених на другим местима (5), калупар број 2 радио је кратко време (1280. г.) и динаре са заставом³³ За краља Драгутина калупар број 2 је израђивао још једну врсту где владар држи скиптар и куглу са двоструким крстом (сл. бр. 23—24). Како ова врста динара није нађена у Тетовској остави, а поменута је у познатој признаници Marie de Chan из 1281. године (... denaris de cruce et de lilio ...),³⁴ вероватно је кована у следећем периоду његовог рада (од 1280—1282. г.).

³² Г. Чремошник: *Развој...*, табла I и II.

³³ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 121 (1. врста динара краља Драгутина).

³⁴ Г. Чремошник: *Развој...*, стр. 39.

После Дежевског споразума и калупар број 2 израђује динаре искључиво за краља Милутина. Прво је то била врста са високим крстом и натписом: VROSI RE-X-S-STEFAN (која је нађена у Веронској остави). Само једанаест нађених примерака³⁵ указује на кратак период ковања ове врсте (1282. г.) Одмах затим почине израда „denaris de cruce et de lilio”, али овог пута са новим натписима посвећеним новом владару: VROS-I-VS-REX (сл. 25. и 26) и MONET-A-REGIS-VROSI (сл. 27 и 28). Да су обе ове врсте динара коване непосредно после Дежевског споразума сведочи и њихова велика просечна тежина (2,08—2,10 гр.). Судећи по броју нађених примерака (укупно 89)³⁶, израда ових врста динара је трајала неколико година (приближно 1283—1288. г.).

Пратећи рад калупара број 2, може се запазити његов стални напредак како у техничком тако и у уметничком погледу, тако да овај велики мајстор при изради својих најмлађих врста достиже непревазиђени дomet у српској средњовековној нумизматици.

Из напред изложеног произлази да ни калупар број 1 ни калупар број 2 после Дежевског споразума нису више радили за краља Драгутина. Међутим, у низу остава закопаних после Дежевског споразума³⁷, заједно са динарима краља Милутина, налазе се и динари (са заставом) краља Драгутина. Судећи по њиховим стилским карактеристикама, радили су их други, нови мајстори калупари. О познијем периоду њихове израде сведочи мала тежина нађених примерака (1,79 гр.).

Поредећи рад прва два српска мајстора калупара, можемо доћи и до неких закључака о томе како настају разлике у појединачним представама на новцу које доводе до формирања „нових врста“ динара. Већ је напоменуто да у Тетовској остави није нађен ниједан примерак крстатих динара које је радио калупар број 1. Међутим, на другом месту, један такав примерак је ипак пронађен³⁸. Ако га упоредимо са крстатим динарима које је радио калупар број 2, запазићемо многобројне разлике, међу којима су највеће следеће:

калупар бр. 1

слова веронског типа
брадати и бркati владар
недостајe крст на
грудима владара
збијени део натписа: REX

калупар бр. 2

капитална слова
голобрadi владар
крст на грудима владара
развучени део натписа: REX

³⁵ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 136.

³⁶ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 136.

³⁷ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 127 и 136.

³⁸ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 127.

³⁹ С. Димитријевић: „Новчане емисије...“, стр. 127 (4. врста динара

краља Драгутина).

Дакле, иако су истовремено радили исту врсту динара, сваки мајстор је свом производу дао властити печат. Намеће се закључак да су можда и многе „нове врсте“ динара настале не као последица налога владара, већ на основу различитих уметничких схватања поједињих мајстора резача калупа.

THE HOARD OF SERBIAN MEDIEVAL COINS FROM TETOVO

In the vicinity of Tetovo, in 1974, a large hoard of Venetian matapans and Serbian dinars was found, which was dispersed, and the coins are now to be found in a considerable number of private collections in the country and abroad. Thus, it was possible to make only an approximate reconstruction. The hoard consisted of about 4.300 Venetian matapans and about 225 Serbian dinars.

The matapans belong to the first six of the Venetian Doges, beginning with Pietro Ziani (1205—1229), up to Iakopo Contarini (1275—1280). Older specimens are considerably worn, but the ones of a later date are mostly new. All the Serbian dinars, belong to the reign of King Dragutin. Two thirds (about 150 pieces) are dinars depicting the flag, whilst one third, are dinars with a crucifix. All are beautifully done and in excellent condition. The mean weight of the first kind of dinars is 2.20 gr. and that of the second is 2.14 gr.

According to the contents of the hoard, it was established that it was buried at the end of 1280, or at the beginning of 1281, therefore it represents the oldest hoard of Serbian coins recorded up to the present day.

Judging by the fact that the hoard did not contain any dinars inscribed with the name of King Urosius, it is possible to assume that King Uroš I (1243—1276), did not have any coins struck, as has been considered to this day. Under such an assumption, after an interval longer than forty years, the coining of Serbian money was resumed under King Dragutin, at the beginning of 1277. His first type of coins were dinars with the flag, and two years later, he began the issue of dinars with a crucifix.

The Tetovo hoard provides a logical and simple explanation of the fact that the Venetian administration intervened at the close of the XIII century, against the use of Serbian dinars which were copies of Venetian matapans. It was concluded that the Venetian authorities had nothing against the Serbian dinars, while their weight corresponded to that of the matapans. Somewhere around the time of the Deževski Agreement (1282), the weight of the Serbian dinars began to fall, and it was in this period that the first Venetian interventions began. With the termination of coining dinars depicting the flag, the Venetian intervention ceased.

An analysis of style in the workmanship of the first dinars established, that two skilled craftsmen designed them, perhaps working in two different workshops. By a study of the work of each craftsman, an attempt was made to establish the period of coining of the first types of coins, belonging to the reigns of Dragutin and Milutin, the date of which to this day, is unknown.

Vojislav Jovanović

Сл. 1

Сл. 2

Сл. 3

Сл. 4

Сл. 5

Сл. 6

Сл. 7

Сл. 8

Сл. 9

Сл. 10

Сл. 11

Сл. 12

Сл. 13

Сл. 14

Сл. 15

Сл. 16

Сл. 17

Сл. 18

Сл. 19

Сл. 20

Сл. 21

Сл. 22